

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний
університет»

ПЕТРЕНКО МАКСИМ ОЛЕГОВИЧ

УДК 17.026.4: [005.5.3]

**ІДЕЯ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ В МОДЕРНОМУ ТА ПОСТМОДЕРНОМУ
СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТАХ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Слов'янськ – 2020

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі соціально-гуманітарних дисциплін Київського університету туризму, економіки і права МОН України.

Науковий керівник -

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Ситніченко Людмила Анатоліївна,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України,
старший науковий співробітник відділу історії зарубіжної філософії

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор,
Богданова Наталія Григорівна,
Українська інженерно-педагогічна академія
МОН України, Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут УПА (м.Бахмут),
професор кафедри охорони праці та екологічної безпеки;

кандидат філософських наук, доцент,
Толстов Іван Вікторович,
Український державний університет залізничного транспорту МОН України (м. Харків),
доцент кафедри філософії та соціології.

Захист відбудеться «28» березня 2020 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 12.112.02 Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (84116, Донецька обл., м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (84116, Донецька обл., м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19) та на офіційному сайті університету: <http://slavdpu.dn.ua/index.php/nauk/-1211202/2018-04-25-12-06-46>.

Автореферат розіслано «24» лютого 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради К 12.112.02

Г.О. Дьяковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена цілою низкою важливих теоретичних та практичних чинників, через які проблема гідності людини на початку XXI століття знову стає предметом численних філософських розвідок та дискусій. Йдеться про нагальну необхідність всебічного осмислення цієї суперечливої, складної для теоретизування засади людського буття, способу досягнення, утримання його цілісності. Щодо проблеми гідності, то вона почала по-справжньому актуалізуватися лише після другої світової війни, у якій людство пережило жахливі концтабори смерті, голокост та інші дії, яких ідуть врозріз із правами людини, людською гідністю. Як зазначено у «Загальній Декларації прав людини» (1948 рік), найістотнішим, найвищим прагненням людей мусить бути створення такого справедливого, гідного світу, в якому людина матиме свободу слова та переконань, звільниться від страху та злиднів, а кожний індивід та суспільна інституція сприятимуть дотриманню основних прав і свобод.

Лише гідність людини дозволяє витримати та здолати буденні проблеми та небезпеки, приниження та образи, а в соціальному бутті – сприяти подоланню його криз та суперечностей. Перетворення гідності людини у значущий філософський концепт та важливий онтологічний феномен викликане не лише тими трансформаціями, що відбуваються в суспільстві під впливом науково-технічного прогресу, широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій, повсюдного розповсюдження глобалізаційних процесів. Йдеться передусім про актуальність означеної проблеми в контексті нашого вітчизняного досвіду, тісно пов'язаної з усвідомленням неможливості розважливого розв'язання соціальних та міжкультурних конфліктів та пошуку механізмів виходу з таких ситуацій без належної взаємної поваги, визнання гідності їх учасників. Особливої актуальності осмисленню феномену гідності та створенню її сучасного теоретичного образу надають євроінтеграційні прагнення України, складнощі формування вітчизняного громадянського суспільства. Активними творцями останнього можуть бути лише вільні, сповнені чуття власної гідності люди. Приниження ж гідності людини полягає не лише у відсутності засобів для гідного людини існування, а і у свідомій образі, руйнуванні її самоповаги та морального статусу, що позбавляє життєздатності як саму людину, так і суспільство. Лише на засадах поваги до людської гідності в її розмаїтих вимірах та аспектах, визнання прагнення людей до свободи та справедливості можлива розбудова цивілізованого, людяного, демократичного та правового суспільства.

В теоретичному ж сенсі – саме крізь призму аналізу цієї важливої інституційно-екзистенційної проблеми виникає рятівне розуміння сенсу людського буття, його цінності, місця в ньому свободи, справедливості та відповідальності, окреслюються шляхи та способи гуманізації сучасного світу. Йдеться про органічно приналежне до сучасних філософських розвідок осмислення принципів суспільних зрушень та пошуки подолання недоліків формальної модерної ідеї розуміння гідності людини. Завдяки залученню ідеї гідності до філософської рефлексії стає також можливим подолання розуміння людини лише як безтілесного самосвідомого суб'єкта. Означені теоретичні та практичні обставини, неоднозначність визначення поняття «гідності людини», як важливої особистої та громадянської чесноти, стали підґрунтям необхідності власне

соціально-філософського осмислення ідеї гідності людини, що потребувало реконструкції та аналізу найістотніших здобутків сучасної філософії, яким притаманні звернення до концепту людської гідності як інтерсуб'єктивного феномену, пошуки сутнісного зв'язку індивідуальності та універсальності людського буття та відповіді на бурхливі зміни в сучасному глобалізованому світі. Всебічне дослідження проблеми людської гідності в суттєвих трансформаціях від монологічного до діалогічного бачення, функціонування як фундаментального чинника людського буття має важливе теоретичне та практичне значення для вітчизняного соціокультурного простору. Розуміння гідності людини як визначального чинника її буття потребує осмислення цього феномену не лише в межах етики, історії філософії, а і в соціальній, політичній філософії, філософії права. Саме соціально-філософський вимір проблеми гідності людини уможливорює створення її цілісного образу, поєднання теоретичного аналізу та реальних трансформацій цієї сутнісної характеристики людського буття, її морально-універсального і партикулярно-правового вимірів та пошуки шляхів подолання тих суспільних вад, що зумовлюють приниження людини та її гідності.

Ступінь наукової розробки проблеми. Осмислення гідності людини як філософської проблеми частково розглянуто в працях О. Білого, Є. Бистрицького, О. Гришук, М. Дойчика, Г. Ковадло, А. Єрмоленка, О. Йосипенко, В. Любивою, В. Ляха, В. Нечипоренка, В. Пазенка, М. Тура, М. Поповича, С. Пролєєва, Л. Ситніченко, Д. Усова, О. Хоми, В. Шамрай.

Поглибленій реконструкції важливих для соціально-філософського дискурсу філософсько-антропологічних, етичних, правових складових феномену гідності сприяло звернення до праць таких вітчизняних, суголосних прагненню органічної належності України до європейської філософської спільноти, філософів як А. Єрмоленко, Т. Гардашук, М. Култаєва, С. Куцепал, В. Лях, Я. Любивий, В. Малахов, В. Нечипоренко, М. Попович, С. Пролєєв, Н. Радіонова, В. Шинкарук. Саме праці названих авторів (разом із їх відомими зарубіжними колегами: К.-О. Апель, У. Бек, Ю. Габермас, А. Гонет, Х. Горн, О. Гьофе, В. Кимліка, Е. Макінтайр, Е. Маргаліт, М. Нуссбаум, Дж. Ролз, А. Сен, Н. Скарано, Ч. Тейлор, Е. Тугендгат, Р. Форст, Ф. Фукуяма) стали свідченням глибоких методологічно-значущих роздумів про визнання, свободу і відповідальність, справедливість, громадянські чесноти, вкорінені в почутті поваги до людської гідності, захищеної демократичними правовими інституціями.

Аналіз (в межах осмислення соціального проєкту Модерну) видатних, проте малодосліджених в аспекті теми дисертаційної роботи, філософських концептів гідності людини П. Мірандоли, Б. Паскаля, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Й. Г.Фіхте, Г. Сковороди опирається на тезу В. Шамрай про вразливість ігнорування «історичності суспільного буття», а також на значущі історико-філософські праці С. Аверинцева, М. Булатова, П. Гайденко, Т. Длугач, С. Кримського, В. Литвинова, О. Лосєва, М. Мамардашвілі, М. Поповича, Е. Соловійова, Л. Софронова, Г. Стрельцової, Б. Тарасова, П. Тідемана, О. Хоми, Л. Ушкалова, Д. Чижевського, В. Шинкарука.

Осмислення проблеми життєвого світу як однієї з важливих засад справедливого та гідного людського життя уможливив доробок як західних (Б. Вальденфельс, Ю. Габермас, Е. Гуссерль, А. Гонет, Т. Лукман, Т. Парсонс, П. Прентхль, А. Шюц),

так і вітчизняних дослідників (Є. Бистрицький, Н. Бусова, В. Волков, А. Єрмоленко, В. Кебуладзе, М. Култаєва, М. Мінаков), які аналізували взаємодію «системи», «комунікативної дії», ідентичності та «життєвого світу», його природу та структуру. Це й стало засадою розробки теми дисертації в межах модерного та постмодерного способів людського буття та притаманних їм соціокультурних практик.

Поступові зміни глобального та вітчизняного простору свободи як індивідуальної і національної незалежності та теоретичне усвідомлення свободи як істотного виміру людського буття актуалізують новітні філософські дискурси свободи, втілені в працях К.-О. Апеля, З. Баумана, І. Берліна, Д. Бьолера, П. Бергера, Є. Бистрицького, А. Велмера, А. Гонета, А. Єрмоленка, Г. Йонаса, М. Кастельса, Г. Ковадло, Я. Любивога, В. Ляха, А. Сена, В. Пазенка, М. Поповича, М. Ріделя, А. Турена, Д. Усова. Осердям цих роздумів стало осмислення нашого буття як простору свободи та відповідальності. Про актуальні проблеми та вади сучасного суспільного буття вже наприкінці минулого століття почали говорити як зарубіжні (К.-О. Апель, Ю. Габермас, О. Гьофе, А. Гонет, П. Рікер, М. Мамардашвілі, Ф. Фукуяма), так і вітчизняні філософи (А. Єрмоленко, В. Лях, Я. Любивий, В. Малахов, В. Пазенок, М. Попович, С. Пролеєв).

Загально-методологічні аспекти проблеми визнання та толерантності порушені у працях багатьох дослідників, серед яких варто виокремити З. Баумана, Є. Бистрицького, Г. Вілдерса, Ю. Габермаса, О. Гьофе, Дж. Герберт Міда, А. Гонета, Г. Ковадло, Я. Любивога, В. Малахова, А. Маргаліта, П. Рікера, Дж. Ролза, Е. Соловійова, Ч. Тейлора, М. Тофтула, М. Уолцера, Р. Форста, О. Хоми. Саме праці названих авторів стали важливою засадою можливості дослідження в дисертації визнання та толерантності як проявів гідного людського буття, подальшого осмислення їх основних форм, природи.

В умовах кардинальних змін усіх сфер сучасного суспільства, постійного та невпинного прагнення людей до справедливості та визнання, особливого сенсу набули праці з осмислення цього феномену та важливої філософської ідеї в працях як вітчизняних (О. Білий, А. Гергун, А. Єрмоленко, В. Малахов, Л. Ситніченко, М. Тур), так і зарубіжних мислителів (Л. Болтански, Ю. Габермас, Р. Дворкін, Г. Канарш, Б. Кашніков, П. Козловський, М. Копосов, Е. Левінас, А. Макінтайр, Т. Нагель, Р. Нозик, Дж. Ролз, Р. Рорті, А. Сен, Л. Тевено, Ф. Хайек).

Не зважаючи на певний технократичний акцент сучасних змін і трансформацій, залишаються актуальними морально-етичні, духовні та соціальні складові розвитку суспільства та місце в ньому «продуктивної сили комунікації», що найповніше втілюється в чеснотах та інституціях справедливої, гідної людини правової держави. Саме на цих, власне, соціально-філософських аспектах комунікативної філософії акцентують увагу вітчизняні дослідники – Н. Бусова, О. Висоцька, А. Гергун, А. Єрмоленко, П. Кравченко, Л. Ситніченко, Д. Усов, започатковуючи необхідність подальшого осмислення людської гідності як притаманного етиці дискурсу морально-правового та діалогічно-комунікативного концепту. В працях К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, В. Гьосле, Д. Бьолера, Г. Йонаса, В. Кульмана репрезентовані важливі принципи взаємодії універсальних етичних норм і культурно-історичними особливостями життєвого світу, розкрито сенс дискурсивної етики відповідальності для існування демократичного, правового суспільства з притаманними останньому механізмами виходу із конфліктних, складних екологічних та

соціально-економічних ситуацій. Завдяки їх зусиллям стає зрозумілою сутність та необхідність подолання «методичного соліпсизму» та політичного патерналізму в розбудові, через дискусії, повагу до їх учасників, демократичного, правового суспільства.

Глобальні, часто обтяжені конфліктами та кризами, трансформації сучасного суспільства актуалізують аналіз осмислення (в межах новітньої практичної філософії) поняття людської гідності як нагальної філософської проблеми та істотного виміру людського буття в працях А. Ассмана, П. Дж. Бьюкенена, О. Гьофе, Д. Кирюхіна, О. Кожем'якиної, А. Маргаліта, Ч. Тейлора, Е. Тугендгата, Ф. Фукуями. Визнання гідності людини як важливого механізму розвитку сучасного суспільства є не лише теоретичною проблемою. Вона репрезентована, окрім філософських теорій і концепцій, ще й інституційно різними міжнародними, регіональними та національними організаціями, які займаються правами людини та відповідною нормативно-правовою базою, і також потребують пояснення, уточнення змісту поняття «гідність людини» за сучасних умов розвитку суспільства. Окреслений стан розробки окремих аспектів проблеми, а також прагненням всіх нас прожити гідне життя, свідчить про нагальність одного з перших у вітчизняній філософії цілісного соціально-філософського дослідження проблеми гідності людини, яке потребувало розкриття конкретно-історичних, соціокультурних особливостей, способів та принципів розуміння та функціонування гідності як фундаментального чинника людського буття. Якщо скористатися висловом Т. Ренча, то «мати гідність – означає осягати себе як людину. Втратити свою гідність я можу лише як людина», проте як людина конкретної епохи, культури, спільноти. Саме соціальне буття в його найістотніших модерних та постмодерних проявах, його світоглядні горизонти, норми та цінності визначають зміст та еволюцію ідеї гідності людини, що й зумовило тему і структуру дисертаційної роботи.

Мета дослідження – випрацювання соціально-філософської концепції гідності людини, яка б розкривала її сутність, конкретно-історичні закономірності розвитку, філософсько-антропологічні, морально-правові засади в межах модерного та постмодерного суспільства.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення взаємопов'язаних дослідницьких завдань:

- здійснити теоретичну реконструкцію репрезентації ідеї людської гідності в працях провідних мислителів епохи модерну, виявити її сутність та особливості в межах модерного соціального проекту;
- розкрити принципи осмислення людської гідності в європейському та українському філософському просторі доби Просвітництва та особливості її тлумачення в німецькій класичній філософії;
- обґрунтувати тезу про особливість інтерпретації засадничих принципів концепту людської гідності як механізму поєднання персональних та інституційних складових розбудови справедливого, правового суспільства;
- на засадах всебічного аналізу вітчизняних та зарубіжних першоджерел окреслити органічний зв'язок свободи та відповідальності з проблемою гідності людини та виокремити його найістотніші теоретичні та практичні складові як моделі гідної поведінки індивіда в громадянському суспільстві;
- охарактеризувати способи репрезентації ідеї людської гідності в сучасних

теоріях справедливості;

– з'ясувати сутність визнання та толерантності як істотних методологічних принципів та проявів гідного людського буття в постмодерному світі;

– проаналізувати морально-правовий концепт гідності людини в межах етики дискурсу;

– виокремити найістотніші моделі концептуалізації ідеї людської гідності в новітній філософській думці як осмислення принципів суспільних зрушень за доби постмодерну;

– довести, що філософський дискурс гідності та свободи набуває особливої актуальності з огляду на бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційного суспільства.

Об'єкт дослідження – гідність людини як соціально-філософська ідея та культурно-історичний феномен.

Предмет дослідження – особливості функціонування і осмислення гідності людини в модерному та постмодерному соціальних проектах.

Теоретико-методологічні засади дослідження зумовлені його метою і завданнями, що втілено у використанні загальнонаукових принципів об'єктивності, системності як важливих способів осмислення ідеї гідності людини як наукової проблеми. Об'єкт та предмет дослідження надали особливого сенсу застосуванню культурно-історичного та системного підходів, а також принципу органічної взаємопов'язаності історико-філософської реконструкції та соціально-філософської розробки концепції гідності людини. В означеному контексті важливого методологічного значення набули праці провідних українських філософів (О. Білого, Є. Бистрицького, Т. Гардашук, А. Єрмоленка, О. Йосипенко, Я. Любивога, В. Ляха, В. Малахова, М. Поповича, С. Пролеєва, М. Тура, В. Шамрай, В. Шинкарука) в царині осмислення соціального буття в істотних для дисертаційного дослідження вимірах та аспектах. Започатковані ними способи аналізу соціальної реальності уможливили виокремлення способів функціонування гідності людини в модерному та постмодерному суспільствах. Особливе місце посідають соціально-філософські праці представників Франкфуртської школи (Ю. Габермаса, А. Гонета, Р. Форста) з їх спрямуванням на конституювання та застосування критичних методологічних принципів осмислення соціальних феноменів та історико-філософські роботи В. Декомба, П. Рікера, яким притаманні важливі для осмислення предмету дослідження пошуки шляхів подолання дилеми індивідуалістичного та голістичного тлумачень соціальної реальності. Застосування ж культурно-історичного, контекстуального підходів допомогло в осмисленні реальних трансформацій гідності як сутнісної характеристики людського буття. Звернення до системного підходу та методу компаративного аналізу не лише дозволило виокремити притаманні модерному та постмодерному соціальним проектам гідності, а й стало органічним доповненням феноменологічного та герменевтичного методів інтерпретації, реконструкції найістотніших філософських текстів та соціальних практик, безумовно важливих для досліджуваної проблематики за доби глобалізованого, інформаційного суспільства. Важливого методологічного сенсу набули праці відомих українських філософів (О. Білого, В. Козловського, М. Култаєвої, С. Куцепал, В. Ляха, Я. Любивога, Д. Усова) в царині філософської та політичної антропології, що дозволило виокремити та

розвинути плідний для соціально-філософського осмислення феномену гідності філософсько-антропологічний аспект.

В процесі дослідження використано комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних сучасних загально-філософських методів і підходів, спрямованих на отримання об'єктивних і достовірних результатів.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українській філософській думці розроблено соціально-філософську концепцію гідності людини як сутнісної конкретно-історичної характеристики людського буття, а також на засадах послідовного аналізу найістотніших історико-філософських та соціально-філософських інтерпретацій проблеми гідності з'ясовано закономірності її розвитку, методологічні, філософсько-антропологічні та морально-правові принципи її осмислення та функціонування в межах модерного і постмодерного суспільства.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується у таких теоретичних положеннях, винесених на захист:

Уперше у вітчизняній соціально-філософській науці:

– виокремлено егалітарну сутність розуміння гідності людини в філософії доби Модерну, вкорінене в теорії автономії особистості та розумінні людського буття як персонального зусилля на шляху до моральної досконалості; на засадах дослідження творів Б. Паскаля визначено філософсько-антропологічні витoki модерного та постмодерного концептів гідності людини;

– на основі реконструкції осмислення феномену гідності людини в творах І. Канта та Г. Сковороди доведено спільність європейського та вітчизняного її тлумачень, спрямованих на обстоювання образу людини як вільної та розумної істоти, якій притаманна гідність як певна внутрішня цінність, що уможливорює подолання зневажливого ставлення до інших людей;

– охарактеризовано засадничий соціокультурний та методологічний сенс свободи та відповідальності для філософії гідності; виокремлено відмінність патерналістського та діалогічно-демократичного тлумачення вільного та гідного людського буття; доведено необхідність взаємодоповнення основних вимірів гідності людини: соціально-онтологічного та екзистенційно-комунікативного на засадах того, що гідність, як осердя людського буття, конститує людину як цілісну особистість в єдності унікальності, автентичності та універсальності її буття;

– обґрунтовано положення про те, що такі поняття та моральні чесноти як свобода, справедливість, відповідальність наповнюють реальним змістом постмодерні тлумачення людської гідності та спрямовують їх в річище політичної філософії та філософії права, акцентуючи увагу на перетворенні людини з підданого на громадянина; доведено, що ідея гідності людини, з одного боку, зумовлена суспільними нормами та цінностями, а з іншого, формує соціально-правову, інституційну структуру суспільного буття;

– реконструйовано істотний соціально-філософський, філософсько-антропологічний та практичний зв'язок гідності людини на її визнання, що втілюється в інституційно-правових та екзистенційних способах людського буття; показано, що соціальна складова визнання є важливою засадою формування людської гідності в її персональних та інституційних вимірах та позитивного екзистенційного досвіду як дієвих противаг зневазі та приниженню;

– доведено, що саме в контексті етики дискурсу, спрямованої на обґрунтування етичних норм та цінностей, через принцип ідеальної комунікативної спільноти актуалізується морально-правовий концепт людської гідності з притаманною йому тезою про необхідність доповнення принципу визнання принципами поваги та самоповаги як органічних складових демократичного, інституційно-правового концепту людської гідності;

– на засадах осмислення феномену гідності в контексті проблем справедливості визначено істотний зв'язок справедливості та гідності як засадничих, фундаментальних умов справедливого людського буття, в якому владні еліти не зможуть користуватися, маніпулювати безсиллям та приниженістю залежних від них людей, а гідність, суспільне визнання та самоповага постають як важливі способи формування основних принципів існування справедливого суспільства;

– визначено найістотніші способи концептуалізації ідеї гідності в новітній філософській думці як критичне, засноване на розумінні історичної динаміки розвитку людини, осмислення принципів суспільних зрушень за доби постмодерну та пошуки подолання недоліків формальної модерної ідеї розуміння гідності людини; обґрунтовано положення про те, що приниження гідності людини полягає не лише у відсутності засобів для гідного людини існування, а у свідомій образі, руйнуванні її самоповаги та морального статусу;

– дослідження трансформацій феномену гідності людини в постмодерному соціумі та їх осмислення в новітній практичній філософії уможливило виокремлення горизонтально-персональних та вертикально-інституційних, індивідуального та соціокультурного вимірів гідності, її філософсько-антропологічних складових; з'ясовано сенс теоретичного та практичного переходу від монологічно-модерного тлумачення гідності людини до її діалогічно-комунікативного, контекстуального, інтерсуб'єктивного розуміння.

Набули подальшого розвитку:

– основні філософські концепти «життєвого світу», як того важливого горизонту, контексту, в якому існує людина і від якого залежать особливості та ступінь її свободи і гідності, а також теза про органічний зв'язок роздумів Е. Гуссерля про сутність кризи європейської науки і культури кантівським визначенням «неповнолітнього розуму»;

– теза про те, що філософський дискурс гідності і свободи, як відображення органічного синтезу їх універсальних та індивідуальних складових, набуває особливої актуальності з огляду на бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та «інформаційного суспільства», за умов створення нової віртуальної реальності, що істотно впливають на основні виміри людського буття;

– осмислення місця засадничих громадянських чеснот (чуття справедливості, власної гідності, толерантності) в трансформаціях сучасного інформаційного, глобалізованого суспільства, в розбудові заснованого на економічній та правовій незалежності та відповідальності гідного, справедливого та вільного людського буття.

Уточнено:

– ідею про те, що реальна гідність людини в різних її вимірах неможлива без

довіри громадян одне до одного та до владних персон та інституцій, довіри, витлумаченої як настанови та прагнення до чесної, справедливої угоди громадян і влади;

– тезу про необхідність взаємодоповнення індивідуалістичного та комуналістського тлумачень свободи, що уможлиблює спробу виходу за межі плинної мережі відчужених суспільних відносин, які набувають нових вимірів в межах інформаційного «суспільства ризику» та властивої йому віртуальної реальності;

– положення про значення для формування гідності людини інтерсуб'єктивно-екзистенційного, соціокультурного характеру «життєвого світу» та особливостей функціонування його глобальної моделі; обґрунтування можливості використання в Україні європейського, світового досвіду, отриманого на підставі осмислення процесів поразки ідеї мультикультуралізму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі соціально-гуманітарних дисциплін факультету туризму, готельного та ресторанного бізнесу Київського університету туризму, економіки і права в межах наукової теми «Туризм і готельне господарство: проблеми теорії і практики» під егідою загальноуніверситетської науково-дослідної теми «Туризм як феномен соціально-економічної культури та суспільного виробництва» (державний реєстраційний номер 0116 U 005219), де автором досліджено зміну парадигми розуміння свободи, розширення моделі справедливості (від матеріального рівня до духовно-матеріального), особливості сучасного людського буття в межах глобального життєвого світу. Тема дисертаційної праці затверджена на засіданні Вченої ради 14 грудня 2015 року.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення дисертації є внеском в осмислення людської гідності як соціально-філософського та культурно-історичний феномену та істотного виміру людського буття; вони органічно доповнюють проблемне поле соціальної філософії, політичної філософії, філософської антропології, історії філософії та філософії права і можуть бути використані у практиці їх викладання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні концептуальні підходи, рекомендації та висновки мають практичне спрямування і можуть бути використанні в осмисленні закономірностей подальшого розвитку складного глобального та мультикультурного суспільства. Окремі положення дослідження будуть актуальними для усвідомлення державними інституціями та громадянським суспільством ролі колективної відповідальності та колективного прийняття рішень у розбудові справедливої правової держави разом із вирішенням проблем екології, генетики, біотехнології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, логіка та висновки якого відображають позицію автора. Усі публікації за темою дисертації здійснено без співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї дослідження обговорені на спільному засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Київського університету туризму, економіки і права МОН України та відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, а також апробовані на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях,

зокрема: «Інвестиційна привабливість туризму в Україні: умови, засоби, джерела» (м.Київ, 2017), «Сучасні тенденції розвитку науки» (м.Львів, 2018); «Соціально-політичні проблеми сучасності» (м.Дніпро, 2018), «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (м.Київ, 2018), «Другі філософські читання пам'яті Мирослава Володимировича Поповича» (м.Київ, 2019), «Модернізація та наукові дослідження: інтеграція науки та практики» (м.Одеса, 2019), VII Міжнародна конференція «літні наукові читання» (м.Київ, 2019), «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м.Переяслав-Хмельницький, 2019).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації викладені у 6 статтях, надрукованих у фахових виданнях України та іноземних фахових виданнях та 7 тезах та текстах доповідей на наукових конференціях (3,56 др.арк.).

Структура і обсяг роботи. Дисертація містить вступ, три розділи, які включають у себе десять підрозділів, висновки до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел та літератури (321 найменування на 25 сторінках) і один додаток. Загальний обсяг роботи – 226 сторінок, із них 197 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми та доцільність роботи, визначено її мету та завдання, розкрито наукову новизну та сформульовано основні положення, що виносяться на захист, подано відомості про апробацію роботи, її структуру та зв'язки з науковими програмами.

У **першому розділі** – «**Проблема гідності людини у модерному соціально-філософському дискурсі**» висвітлено стан наукової розробки теми, розглядаються основні методологічні проблеми дослідження, культурно-історичний контекст формування філософських рефлексій феномену гідності людини у модерному та постмодерному соціально-філософському дискурсі.

У **підрозділі 1.1.** «*Особливості соціально-філософського осмислення феномену людської гідності (аналіз літератури та обґрунтування методології дослідження)*» акцентовано увагу на істотно важливі на сьогодні виміри, складових сучасних та новітніх філософських концептів людської гідності для осмислення та реконструювання їхньої генези, що втілено в роботах вітчизняних філософів (А. Єрмоленка, В. Ляха, Я. Любивога, В. Малахова, В. Нечипоренка, М. Поповича, С. Пролеєва, Н. Радіонової, Л. Ситніченко, М. Тура, О. Хоми, В. Шамрай, В. Шинкарука) та їх зарубіжних колег (К.-О. Апель, Ю. Габермас, А. Гонет, Х. Горн, О. Гьофе, В. Кимліка, Е. Макінтайр, Е. Маргаліт, М. Нуссбаум, Дж. Ролз, А. Сен, Н. Скарано, Ч. Тейлор, Е. Тугендгат, Р. Форст, Ф. Фукуяма), де простежено глибокі роздуми про свободу і відповідальність, владу і насильство, справедливість та несправедливість, гідність, права людини та їх трагічну зневагу. Вони закликають нас не просто плекати громадянські чесноти, але й вкорінювати їх в чутті довіри та солідарності, поваги до людської гідності, захист якої є можливим лише за допомогою правових інституцій, демократично заснованих на тезі про право кожної людини на повагу її гідності іншими людьми.

У **підрозділі 1.2.** «*До проблеми філософсько-антропологічних витоків модерного та постмодерного концептів гідності*» розглянуто філософсько-антропологічні витоки модерного та постмодерного концептів

гідності людини, в яких обґрунтовано гуманістичну концепцію людини, стверджено її високу гідність. У підрозділі з'ясовано, що звернення до роздумів П. Мірандоли про людину, її гідність та свободу засвідчує органічну належність української філософії доби Відродження до європейського інтелектуального та філософського контексту. І тому мова йде про спільні для європейських та українських гуманістів ренесансно-гуманістичні тенденції, повагу до розуму, знання та освіти, глибокий інтерес до національної культури та історії.

Важливим лейтмотивом роздумів Б. Паскаля стала теза про те, що мислення є не лише осередком людської гідності, воно може зробити нас нещасними або ж щасливими, а в сенсі моральному йдеться про природне намагання людини досягнути добра, досконалості та справедливості. Тож творчість Б. Паскаля можна вважати не лише витокком сучасного екзистенціалізму (про що свідчать праці «Міф про Сізіфа» А. Камю та «Буття і ніщо» Ж. Сартра) з його роздумами про сенс, автентичність і одночасну безглуздість людського існування, а й постмодерного стилю філософування загалом.

У підрозділі 1.3. «Феномен гідності людини у європейському та вітчизняному флософсько-просвітницьких дискурсах» проаналізовано ідею гідності людини у творчих доробках І. Канта та Г. Сковороди і доведено спільність європейського та вітчизняного її тлумачень, заснованих на розумінні образу людини як вільної, розумної, справедливої особистості, спроможної прожити гідне життя та свідомо подолати зневажливе ставлення до інших людей. У підрозділі показано, що І. Кант виокремлює «гідність людини» та «гідність громадянина», що відповідає моральній та соціально-правовій складовим людського буття. Адже саме в цьому контексті йдеться про внутрішню «моральну» свободу, яка доповнює самопримус особи за умови, що найвищою чеснотою серед обов'язків є глибока повага до права інших людей. З'ясовано, що кантівське вчення про моральність розрізняє «максими» і «закон» та вкорінене в розумінні гідності людини, яка притаманна їй як вільній особистості. Філософія гідності Г. Сковороди тісно пов'язана з його роздумами про свободу, волю, щастя, порядність, скромність, прагнення духовної довершеності. У своїх творах Г. Сковорода зумів виокремити ті засадничі питання, що визначають ставлення до всесвіту, Бога, людини, зосередивши увагу на її морально-етичному стані, відношенні до свободи, людської гідності, коли в умовах відмови від усіх «світських» цінностей особистість обирає своє майбутнє і призначення через свою незалежність.

У підрозділі 1.4. «Сенс на визнання гідності людини у німецькій класичній філософії» акцентовано увагу на розумінні гідності в класичній німецькій філософії (на прикладі соціально-філософського осмислення місця людини та її ролі в роботах Й.Г.Фіхте та Г.В.Ф. Гегеля). З'ясовано істотний зв'язок досліджуваного феномену з модерною теорією автономії особистості в її кантівському та гегелівському варіантах, зорієнтованих на розуміння людського буття як буття розумної, раціональної особистості. Проаналізовано практичну філософію Гегеля, де йдеться насамперед про те, що всі індивіди мусять дотримуватись загальнолюдських моральних норм, незалежно від соціального статусу, фінансового та політичного становища, а тому лише в межах гідної спільноти людина може прожити гідне життя. Особливість філософії Й.Г.Фіхте полягає у його прагненні тлумачити людину як відповідальну та гідну особистість. Наголошуючи на значенні згоди

людини з собою та навколишнім світом, Фіхте звертається насамперед до молодих людей, які повинні «поширювати далі освіту, отриману ними самими, і всюди, впливаючи благотворно, піднімати людство на вищий щабель культури». Наполягаючи на свободі вибору людиною тієї чи іншої соціальної групи, філософ створив прообраз так званого «соціального ліфта», коли людина могла як підніматися вгору, так і спускатися вниз залежно від свого духовного та морального-етичного розвитку. У такий спосіб розкрито засадничі принципи філософсько-антропологічної складової модерного соціального проєкту, заснованого на тезі про самоцінність людської особистості, розумінні людини як суб'єкта, творця власної долі та власного гідного буття.

У другому розділі – **«Соціально-онтологічні та теоретичні засади новітніх філософських теорій гідності людини»** проведено цілісне соціально-філософське дослідження феномену гідності людини в контексті осмислення проблем життєвого світу, свободи і відповідальності, визнання і толерантності.

У підрозділі 2.1. *«Соціокультурні контексти гідності людини: життєвий світ»* переосмислено шляхи формування гідності людини крізь призму життєвого світу (як культурно-історичної засади справедливого та гідного життя) в умовах інформаційного, глобального суспільства. Виокремлено такі особливості життєвого світу як його цілісність та безпосередня очевидність, які виступають для індивіда в якості горизонту усіх його намірів та інтересів, а також засадою формування особистої, національної та глобальної ідентичності. З'ясовано, що проблема життєвого світу потребує подальшого переосмислення – з огляду на ті виклики, що виникають перед суспільством та індивідом. Так, нові інформаційно-комунікаційні та транспортні технології (що нівелюють такі фактори як час та відстань) разом із Інтернет-мережею, віртуальним простором (соціальними мережами та медіа і новими засобами масових комунікацій) формують нові можливості для зміни життєвого світу. За таких умов кардинально змінюються безпосередні «очевидності», які задають форми орієнтації та людську поведінку, коли інтерсуб'єктивно-екзистенційний характер життєвого світу, вплетений у тісну мережу міжлюдських взаємин, постає перед проблемою захисту свого та визнання інших життєвих світів. Зазначено, що в постмодерному суспільстві нівелюється традиційний поділ життєвого світу на «свій» та «чужий», «близький» та «далекий», що актуалізує проблему збереження ідентичності та автентичності в умовах глобалізації та відкритості світу.

У підрозділі 2.2. *«Свобода та відповідальність у контексті проблеми гідності»* всебічно схарактеризовано засадничий соціокультурний та методологічний сенс свободи та відповідальності, де глибинне, екзистенційне тлумачення їхнього взаємозв'язку репрезентоване працями К.-О. Апеля, І. Берліна, Є. Бистрицького, Г. Йонаса, Г. Ковадло, В. Ляха, М. Поповича, М. Ріделя, А. Сена, Д. Усова. Зауважено, що питання свободи та людської гідності набуває особливої актуальності з огляду на бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та «інформаційного суспільства», створення нової віртуальної реальності, що істотно впливає на основні виміри людського буття. А справедливо облаштоване суспільство неможливе без розширення та гарантування основних індивідуальних свобод, де особа повинна виступати активним каталізатором змін, а не звичайним пасивним користувачем суспільних благ (А. Сен). При цьому осмислено зміну самої сутності

розуміння свободи від «негативної» до «позитивної», що зумовлює нове розуміння та відношення до проблем свободи, рівності, гідності з боку суспільства та влади. Розглянуто тезу про необхідність взаємодоповнення індивідуалістичного та комуналістського тлумачень свободи для уможливлення спроби виходу за межі плинної мережі відчужених суспільних відносин, які набувають нових вимірів у межах інформаційного «суспільства ризику» та властивої йому віртуальної реальності.

За появи глобальних проблем, які загрожують фізичному існуванню людства на планеті, виникає новий дискурс відповідальності, втілений у працях Г. Йонаса, К.-О. Апеля. В роботі доведено, що саме відповідальність – це поняття, де перетинаються, перехрещуються мовні та реальні відносини людей і саме відповідальність є основою свободи. Адже в сучасних умовах людина повинна брати на себе відповідальність у боротьбі за справедливість і рівність, що створює передумови її свободи.

При цьому виокремлено відмінність патерналістського та діалогічно-демократичного тлумачення вільного та гідного людського буття, досліджено появу такого явища як співвідповідальність (що є синонімом моральної відповідальності всіх розважливих людей та розумних інституцій, до яких належить і правова держава) в межах етики відповідальності.

У підрозділі 2.3. «Визнання та толерантність як прояви гідного людського буття» осмислено (на засадах напрацювань зарубіжних: З. Бауман, А. Гоннет, О. Гьофе, М. Кукарцева, Дж. Г. Мід, П. Рікер, Дж. Ролз, Е. Соловйов, М. Тофтул, М. Уолцер, В. Фурс, та вітчизняних: Є. Бистрицький, Г. Ковадло, Я. Любивий, В. Малахов, О. Хома, філософів) проблеми визнання і толерантності як важливі прояви гідного людського буття в сучасному світі. Встановлено, що сучасний теоретичний дискурс визнання та толерантності, їх новітні соціальні практики зумовлені істотними змінами усіх соціальних сфер, впливом таких чинників, як віртуальний простір, соціальні мережі, нові засоби масової комунікації. Доведено, що можливість уникнення конфліктних ситуацій вкорінена в повазі до іншого, турботі про нього, а без поваги не можна говорити ні про визнання, ні про гідність. Проаналізовано теорію визнання А. Гонета, де виокремлено основні сфери взаємного визнання, а також з'ясовано небезпеку їхнього порушення. Для постмодерного соціального проекту, спрямованого на пошуки поєднання універсального та індивідуального буття відповідальної та вільної особистості, істотною є також проблема толерантності, формування так званого «мережевого громадянина» як толерантної особистості, яка прагне свободи і має громадянську відповідальність. Вказане можливе за умови співіснування людей, заснованому на чутті власної цінності та гідності. Важливою для осмислення проблеми толерантності стала теза Є. Бистрицького про створення та культивування певної «культурної універсалії» для забезпечення толерантного співіснування розмаїтих спільнот в одній державі.

У третьому розділі – «Трансформація ідеї гідності людини за доби постмодерну» розглянуто чинники впливу на розуміння сутності людської гідності, обумовлені сучасним станом розвитку суспільства як постмодерного соціокультурного простору.

У підрозділі 3.1. «Феномен гідності людини в сучасних теоріях справедливості» на основі робіт вітчизняних (О. Білий, А. Гергун, А. Єрмоленко, Д. Кирюхін,

В. Малахов, В. Пазенок, М. Тур, Д. Усов) та зарубіжних (Л. Болтанські, Ю. Габермас, Дж. Ролз, Г. Канарш, Б. Кашніков, Е. Левінас, Л. Тевено, А. Сен, Р. Нозик, Р. Дворкін, Р. Рорті, А. Макінтайр) дослідників схарактеризовані проблеми гідності людини в контексті сучасних концепцій справедливості. П. Рікер тлумачить справедливість як протидію насильству, приниженню людської гідності, а Дж. Ролз говорить про «справедливість як чесність», яку варто розглядати саме в аспекті проблеми гідності людини як одного із найістотніших благ її життя. При цьому для нього головним суб'єктом справедливості відзначалася базисна структура суспільства, в межах якої основні соціальні інституції розподіляють фундаментальні права та обов'язки, визначаючи поділ переваг соціальної кооперації, що може відбуватися на наявному високому моральному рівні як суспільства, так і влади (під час справедливого розподілу благ між усіма), адже сучасна справедливість вимагає визнання права на повагу і гідність різних соціальних груп, в тому числі й маргінальних. Відзначено, що важливим індикатором «зрілості суспільства» є наявність, взаємозв'язок такого тріумвірату: права людини, людська гідність та справедливість.

У підрозділі 3.2. *«Етика дискурсу та морально-правовий концепт гідності людини»* розглянуто подальший розвиток нового, інтерсуб'єктивного тлумачення сутності суспільного буття за умов зростання значення спілкування, «комунікативної дії» насамперед в межах етики дискурсу, що вже досліджувалася в Україні О. Білим, Н. Бусовою, О. Висоцькою, А. Гергуном, А. Єрмоленком, В. Нечипоренком, Л. Ситніченко, Д. Усовим. Адже саме осмислення комунікації і людської гідності уможливує та потребує поглибленого аналізу обох означених явищ у їх інституційному та персональному вимірах. Під час дослідження було доведено, що важливим змістом сучасних суспільних перетворень є створення гідних умов життя, де людина отримувала б задоволення від своєї творчості та праці на користь суспільства. Вагомою для осмислення морально-правового та діалогічно-комунікативного концептів людської гідності стала теза про те, що дискурсивна етика формує і втілює визначальний поворот новітньої філософії від філософії свідомості до філософії комунікації, що відкриває нові можливості для обґрунтування етичних норм та цінностей (на основі принципу справедливості), розуміння комунікативної природи гідності.

У підрозділі 3.3. *«Новітня практична філософія про гідність як фундаментальний чинник людського буття»* проаналізовано праці А. Ассмана, П. Дж. Бьюкенена, О. Гьофе, Е. Гутман, А. Маргаліта, Ч. Тейлора, Е. Тугендгата, Фр. Фукуями та виокремлено притаманні їм (засновані на розумінні історичної динаміки розвитку людини та критиці модерної ідеї гідності) способи концептуалізації проблеми гідності в постмодерному соціумі. Звернення до розуміння гідності людини в новітній практичній філософії дозволило виокремити горизонтально-персональні та вертикально-інституційні складові досліджуваного феномену, а також визначити сенс переходу від монологічно-модерного тлумачення гідності людини до її діалогічно-комунікативного, контекстуального, інтерсуб'єктивного розуміння. З'ясовано, що Ч. Тейлор акцентує увагу на питаннях критичної трансформації формальної кантівської етики автентичності, де чесність, повага та самоповага є важливим індикатором саморозвитку людини, її місця у соціумі. На думку А. Маргаліта, лейтмотивом сьогодення повинно бути створення не

«ідеального», а «гідного суспільства», через встановлення високого рівня «порядності». О. Гьофе прагне наповнити модерні дискурси гідності новим змістом в річищі розбудови теорії громадянських чеснот та «етики взаємності», «справедливості обміну», коли легітимізація прав людини відбувається на засадах визнання, поваги гідності кожного. А відомий німецьких філософ Е. Тугендгат розглядає гідність людини крізь призму розширеного, гуманістичного тлумачення справедливості. Не спростовуючи морального, етичного сенсу гідності людини як самовизначення, самоповаги, в аналізованих працях наголошується на її суспільній, політико-правовій складовій. Загалом новітня практична філософія є осмисленням трансформацій усіх сфер суспільства та притаманного йому новітнього соціального та персонального досвіду.

Висновки. У дисертації представлено розуміння поняття людської гідності в соціально-філософському дискурсі, що опирається на осмислення генези цього поняття та його найістотніших соціальних практик. Отримані в процесі дослідження результати свідчать про досягнення мети дослідження, вирішення поставлених завдань, вони також уможливили формулювання наукових висновків, теоретичних та практичних перспектив подальшого аналізу феномену людської гідності в контексті особливостей вітчизняного та глобального соціального досвіду.

Послідовна репрезентація ідеї людської гідності в працях провідних модерних мислителів виявила її сутність та особливості функціонування в межах модерного соціального проєкту, який так і незавершений до сьогодні. Притаманний йому образ людини як особистості, якій властива свобода вибору, здатність до морального самовдосконалення і вільного від догматизму пошуку, став передумовою зародження загальноєвропейської ідеї про важливість суспільного контексту для гідного людського буття, а також про самоорганізацію, самоконтроль і самодисципліну, завдяки яким людина творить себе і впливає на інших.

Осмислення особливості інтерпретації засадничих принципів концепту людської гідності як механізму поєднання персональних та інституційних складових розбудови справедливого, правового суспільства уможливило висновок про те, що сучасний розвиток суспільства разом із науково-технічним прогресом та глобалізацією створюють нові, постмодерні форми людського буття, де відбувається поєднання особистого, суспільного на основі верховенства права, демократії, свободи, толерантності та гідності людини.

Зasadничий соціокультурний та методологічний сенс свободи та відповідальності подано в контексті аналізу проблеми гідності; виокремлено відмінність патерналістського та діалогічно-демократичного тлумачення вільного та гідного людського буття. Удосконалено тезу про те, що філософський дискурс свободи та гідності людини як відображення органічного синтезу їх універсальних та індивідуальних складових, набуває актуальності з огляду на бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційного суспільства за умов створення нової віртуальної реальності, яка істотно впливає на основні виміри людського буття.

Звернення до особливостей інтерпретації ідеї гідності людини в межах сучасних теорій справедливості свідчить про глибоку спорідненість чуття справедливості і чуття самоповаги, поваги до людської гідності, які мусять бути захищені за допомогою демократичних правових інституцій. Обґрунтовано можливості

використання в Україні світового досвіду, отриманого на підставі осмислення процесів мультикультуралізму, глобалізації «життєвого світу». Проаналізовано морально-правовий, комунікативний концепт людської гідності та розвинуто тезу про необхідність доповнення чесної, заснованої на згоді, суспільної угоди відповідальною турботою про буття як свого, так і глобального «життєвого світу». У межах такої бажаної для кожного «реальної утопії» гідного людини суспільного буття йдеться про подальший розвиток і доповнення принципу визнання принципами поваги та самоповаги як органічних складових демократичного, інституційно-правового концепту гідності.

Аналіз найістотніших способів концептуалізації ідеї гідності в новітньому соціально-філософському та політико-правовому дискурсах за доби постмодерного суспільства дозволив виокремити горизонтально-персональні та вертикально-інституційні виміри гідності людини, а також її морально-етичні, соціально-філософські та філософсько-антропологічні складові, що уможливило розуміння перспектив подальшого дослідження гідності людини в контексті проблем ідентичності, насильства та його подолання.

Мова йде про пошуки механізмів цілісного синтезу теперішнього та майбутнього суспільного та персонального досвіду, осмислення гідності як інтерекзистенціалу, зустрічі людей. Такі громадянські чесноти як справедливість, відповідальність, солідарність, а також визнання людської гідності, поваги до неї, необхідно доповнити довірою людей одне до одного та найістотніших соціальних інституцій. Потребує подальшого розвитку і теза про необхідність вкорінення поваги до людської гідності не в милість держави, а в систему справедливого розподілу суспільних благ та чесної суспільної угоди громадян та влади.

Подальший філософський дискурс гідності людини потребує вивчення такого аспекту: розмаїття гідності людини: справедливість, автентичність замість насильства. Адже люди завжди будуть прагнути поваги у їх бажанні прожити гідне життя, а образа, приниження гідності людини (проти чого і мусить бути спрямоване її подальше філософське осмислення в Україні) полягає не лише у відсутності засобів для гідного людини існування, а у свідомій образі, руйнуванні морального статусу людини.

Основні положення дисертаційного дослідження

викладені у таких публікаціях автора:

Статті у фахових та іноземних виданнях:

1. Петренко М.О. Ідея суверенності та гідності людини в філософській антропології Блеза Паскаля. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Випуск 1-2 (149-150). Київ, 2016. С. 116 - 126.

2. Петренко М.О. Особливості філософії людської гідності за доби Відродження. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*. Київ. КУТЕП, 2016. – Випуск 22. С. 128 - 138.

3. Петренко М.О. Філософія свободи в контексті проблеми людської гідності. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2017. Випуск 49. С. 142 - 156. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/926>.

4. Петренко М.О. Концепт людської гідності в сучасній комунікативній філософії. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Випуск 1-2 (163-164). Київ, 2018.

С. 58 - 67.

**Статті у закордонних фахових виданнях та вітчизняних виданнях,
включених до наукометричних баз**

5. Петренко М.О. Толерантність як прояв гідного людського буття в сучасному світі / *Восточно европейский научный журнал. East European Scientific Journal (Warsaw, Poland) (Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)).* 7(47), 2019, part 7. С. 49 – 53.

6. Петренко М.О. Життєвий світ як умова можливості ідентичності, справедливого та гідного буття людини. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць.* Київ : «Видавництво «Гілея», 2018. Випуск 129 (2). С. 192 - 197.

Інші публікації:

7. Петренко М.О. Гідність людини у дискурсі сучасної філософії. *Сучасні тенденції розвитку науки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції.* – Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 100 - 102.

8. Петренко М.О. Роль людської гідності в новітній комунікативній філософії. *Соціально-політичні проблеми сучасності: III Всеукраїнська наукова конференція студентів і молодих вчених: тези доповідей.* Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. С. 86 - 89.

9. Петренко М.О. Гідність в умовах сучасного мультикультуралізму. *Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2018. С. 65 - 69.

10. Петренко М.О. Гідність людини в контексті справедливості. *Модернізація та наукові дослідження: інтеграція науки та практики. Матеріали науково-практичної конференції.* Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 86 - 89.

11. Петренко М.О. Визнання як прояв гідного людського буття в сучасному світі. *Збірник центру наукових публікацій «Велес» за матеріалами VII міжнародної науково-практичної конференції: «Літні наукові читання»: збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень).* Київ: Центр наукових публікацій, 2019. С. 152 - 157.

12. Петренко М.О. Гідність людини у сучасному світі. *Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»:* Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. Випуск 49. С. 131 - 133.

13. Петренко М.О. Визнання та толерантність як прояви гідного людського буття в сучасному світі. *Інвестиційна привабливість туризму в Україні: умови, засоби, джерела. Матеріали XVII аспірантських та магістерських читань.* Київ: КУТЕП, 2018. С. 41 - 45.

АНОТАЦІЯ

Петренко М.О. Ідея гідності людини в модерному та постмодерному соціальних проектах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет». – Слов'янськ, 2020.

У роботі вперше здійснено соціально-філософське дослідження феномену гідності людини та його трансформацій у модерному та постмодерному соціальних проєктах. На засадах послідовного аналізу найістотніших історико-філософських та соціально-філософських інтерпретацій проблеми людської гідності з'ясовано її сутність, закономірності розвитку, методологічні, філософсько-антропологічні та морально-правові засади в межах модерного, а також глобального, постіндустріального, інформаційного суспільства.

Запропоновано розуміння поняття гідності людини в соціально-філософському дискурсі, яке опирається на осмислення генези цього поняття та його найістотніших соціальних практик, виокремлено основні способи концептуалізації ідеї гідності людини у новітньому соціально-філософському та політико-правовому дискурсах. Розкрито особливості осмислення проблеми гідності людини в європейській та українській філософській думці. Всебічно вивчено засадничий соціокультурний та методологічний сенс свободи та відповідальності в контексті аналізу проблеми людської гідності; виокремлено відмінність патерналістського та діалогічно-демократичного тлумачення вільного та гідного людського буття. Розгорнуто тезу про те, що філософський дискурс свободи і людської гідності, як відображення органічного синтезу їх універсальних та індивідуальних складових, набуває особливої актуальності за доби бурхливого розвитку глобальних інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: гідність людини, свобода, справедливість, відповідальність, визнання, інформаційне суспільство, модерний соціальний проєкт, постмодерн, толерантність, життєвий світ, віртуальний простір, мультикультуралізм.

Петренко М. Идея достоинства человека в современном и постсовременном социальных проектах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории – Государственное высшее учебное заведение «Донецкий государственный педагогический университет». – Славянск, 2020.

В работе впервые осуществлено социально-философское исследование феномена достоинства человека и его трансформаций в современном и постсовременном социальных проектах. На основе последовательного анализа существенных историко-философских и социально-философских интерпретаций проблемы человеческого достоинства выяснено ее сущность, закономерности развития, методологические, философско-антропологические и морально-правовые основы в пределах современного, а также глобального, постиндустриального, информационного общества.

Предложено понимание понятия достоинства человека в социально-философском дискурсе, которое опирается на осмысление генезиса этого понятия и его существенных социальных практик, выделены основные способы концептуализации идеи достоинства человека в новейшем социально-философском и политико-правовом дискурсе. Раскрыты особенности осмысления проблемы достоинства человека в европейской и украинской философской мысли. Всесторонне исследованы основополагающий социокультурный и методологический смысл свободы и ответственности в контексте анализа проблемы человеческого

достоинства; выделены отличие патерналистского и диалогически-демократического толкование свободного и достойного человеческого бытия. Развернуто тезис о том, что философский дискурс свободы и человеческого достоинства, как отражение органического синтеза их универсальных и индивидуальных составляющих, приобретает особую актуальность в эпоху бурного развития глобальных информационно-коммуникационных технологий и информационного общества.

Ключевые слова: достоинство человека, свобода, справедливость, ответственность, признание, информационное общество, модерный социальный проект, постмодерн, толерантность, жизненный мир, коммуникации, виртуальное пространство, мультикультурализм.

Petrenko M. The idea of human dignity in modern and postmodern social projects. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philosophy, specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – State Higher Educational Institution «Donbass State Pedagogical University». – Slavyansk, 2020.

The dissertation deals with the social and philosophical study of the phenomenon of human dignity and its transformations in modern and postmodern social projects. On the basis of a consistent analysis of the most important historical-philosophical and socio-philosophical interpretations of the problem of human dignity, its essence, regularities of development, methodological, philosophical-anthropological and moral-legal foundations within the modern, as well as global, postindustrial society are found out.

An analysis of the leading works of Western and national philosophers on this problem made it possible to distinguish the negative (loss of identity, authenticity and identity of culture, traditions, life experience, which are inherent in particular groups, peoples, countries) and positive (possibility of free and fast exchange of experiences, to the borders and distances, which contributes to the emergence of the so-called «universal life experience») consequences of the process of globalization of the «living world».

Thus, understanding the concept of human dignity in socio-philosophical discourse, which is based on the understanding of the genesis of this concept and its most significant social practices, has made it possible to identify the main ways to conceptualize the idea of human dignity in the latest socio-philosophical and political-legal discourses. The peculiarities of understanding the problem of human dignity in European and Ukrainian philosophical thought are revealed. The fundamental socio-cultural and methodological meaning of freedom and responsibility in the context of the analysis of the problem of human dignity has been thoroughly investigated; the distinction between paternalistic and dialogically democratic interpretation of free and dignified human life is distinguished.

Further study of understanding the problem of human dignity led us to the need to understand it through the lens of modern philosophy of justice, because without respect for human dignity it is impossible to create a just society. Justice and human dignity are fundamental conditions of human being. The increase in interest and attention to justice is caused by the fact that, despite the development of society, new problems are being added to the old problems that need immediate resolution. Thus, the transformations occurring at the level of government and new communications between the authorities and society require consideration of the further transformation of the concept of human dignity within

the modern communicative philosophy, because in the conditions of global communication the individual becomes more free and independent, the boundaries of his personal space are expanded, and argumentative ethics are important grounds for shaping ethics of responsibility and environmental ethics at the present stage of society.

The thesis that the philosophical discourse of freedom and human dignity, as a reflection of the organic synthesis of their universal and individual components, becomes especially relevant during the period of rapid development of global information and communication technologies and «information society» under the conditions of creation of a new virtual reality that influences the basic dimensions of human being. That is why the spread of multiculturalism is an important factor in influencing human existence, when the world is increasingly confronted with the problem of integrating multinational, cultural, religious communities and there is a need for constructive «collective dialogue» on all sides. In these new circumstances, a new discourse emerges about recognition and tolerance as the foundations and manifestations of a worthy human being in the modern world. Here it is necessary to further develop and deepen the thesis that a person reveals himself, his dignity not through himself, but through dialogue, communication with other people. It is about the dependence of self-respect on public's respect and recognition of a person's successes and achievements. And vice versa – humiliation destroys one's self-esteem, leads to the destruction of one's consciousness and capacity. All this happens on the background of the further advance of technology, rationalism in all spheres of human being, the «lifeworld». That is why the irrationality, feelings, «call of the soul» and «action from the heart» come to the aid of the person, which again and again testifies to the dependence of man's salvation on his spiritual courage and determination that is in him, and therefore morally-ethical and spiritual the component balances rationalism and technocratism.

Thus, the study of the idea of human dignity in modern and postmodern social projects showed that despite the constant civilizational development of society, the issues of freedom, equality, dignity, recognition, tolerance not only do not lose relevance, but also begin to form new foundations of relationships and understanding of a person in their place in in the modern world already at the global level and new approaches to understanding their impact on the further development of society already at the level of «post-information», «post-economic» and individualism of this society.

Key words: human dignity, freedom, justice, responsibility, recognition, tolerance, lifeworld, human being, communications, information and communication processes, information society, globalization, virtual space, modern social project, postmodern, multiculturalism.